

BOSNA

KROZ STOLJEĆA

KRATKA HISTORIJA DOMOVINE

od srednjovjekovne države do savremene Bosne i Hercegovine

BOSNA KROZ STOLJEĆA

Kratka historija domovine

Da čuvanje porodičnog imena uvijek ide
zajedno s čuvanjem Bosne, njenog jezika,
istine i dostojanstva.

Popularno-historijska čitanka • august 2026.

O ovoj knjizi

Ovo je sažeta, popularno-historijska knjiga namijenjena čitaocu koji želi dobiti jasnu cjelinu o Bosni i Hercegovini. Ona nije zamjena za univerzitetski udžbenik ni arhivsko istraživanje. Tamo gdje među historičarima postoje ozbiljne rasprave - poput učenja Crkve bosanske, detalja Tvrtkove krunidbe ili složenih motiva islamizacije - tekst otvoreno upozorava na različita tumačenja.

Knjiga je pisana bosanskim jezikom i namjerno spaja državnu historiju, bošnjačko iskustvo, vjersku i kulturnu baštinu te zajednički život svih ljudi Bosne i Hercegovine. Ljubav prema vlastitom narodu ne traži poricanje tuđeg postojanja. Historija je najjača kada je tačna.

KAKO ČITATI	
Prvi prolaz	čitaj redom radi cjeline
Brzi pregled	koristi vremensku liniju na kraju
Nepoznata riječ	pogledaj mali rječnik pojmova
Dalje istraživanje	otvori preporučenu literaturu i izvore

Datumi i savremeni podaci provjereni su prema izvorima navedenim na kraju. Internetski izvori pregledani su 17. augusta 2026. U budućim izdanjima knjigu treba dopunjavati novim istraživanjima, ali bez prepisivanja neutemeljenih tvrdnji s društvenih mreža.

Sadržaj

1. Zemlja kojoj je ime Bosna	7
2. Od prvog zapisa do Kulina bana	9
3. Kraljevina Bosna i doba Tvrtka I	11
4. Vjera, Crkva bosanska i stećci	13
5. Osmansko osvajanje i početak novog doba	16
6. Gradovi, vakufi, znanje i bosanski islam	18
7. Krajina, kapetani i pokret za autonomiju	20
8. Austro-Ugarska: okupacija, otpor i modernizacija	23
9. Od Prvog svjetskog rata do ZAVNOBiH-a	25
10. Socijalistička Bosna i Hercegovina	27
11. Put prema nezavisnosti	30
12. Rat 1992-1995. i odbrana Bosne	32
13. Srebrenica: genocid i obaveza pamćenja	34
14. Daytonski mir i savremena država	36
15. Ko su Bošnjaci?	39
16. Bosanska kultura: ono što se živi	41
17. Dijaspورا, porodica i budućnost Bosne	43

Predgovor

Bosna se ne može razumjeti iz jedne bitke,
jednog vladara ili jedne vjere. Njena istina
nalazi se u dugom trajanju.

O Bosni se često govori glasno, a čita malo. Jedni je zamišljaju samo kao srednjovjekovnu kraljevinu, drugi samo kao osmansku pokrajinu, treći kao jugoslavensku republiku ili ratnu ranu. Svaka od tih slika sadrži dio istine, ali nijedna sama nije Bosna.

Prava snaga bosanske historije je kontinuitet kroz promjenu. Granice su se širile i sužavale, vlast je dolazila iz Bobovca, Istanbula, Beča, Beograda i Sarajeva, a stanovništvo je mijenjalo vjeru, jezik uprave, zanimanje i mjesto života. Ipak, ime Bosne ostalo je na kartama, u dokumentima, pjesmama i ljudskom osjećaju pripadnosti.

Čitati historiju ne znači tražiti potvrdu da smo uvijek bili u pravu. To znači učiti kako su ljudi živjeli, zašto su donosili odluke i kakve su posljedice ostavili. Zreo narod može biti ponosan na svoju baštinu i istovremeno priznati vlastite zablude, tuđe patnje i granice onoga što zna.

Ova knjiga zato ima jednostavan cilj: da čitalac nakon posljednje stranice može objasniti kako je Bosna postala državom, zašto su Bošnjaci vezani za nju, kako su različite vjere i kulture oblikovale zemlju, šta se dogodilo 1992-1995. i zašto budućnost zavisi od znanja, pravde i odgovornosti.

PRVI DIO

Zemlja i srednjovjekovna država

Svako razdoblje mijenja Bosnu, ali nijedno ne briše sve
što je bilo prije njega.

1

PROSTOR, IME I TRAJANJE

Zemlja kojoj je ime Bosna

Bosna nije nastala jednim datumom. Ona se oblikovala kroz rijeke, planine, putove, gradove i ljude koji su na istom prostoru ostavljali različite, ali povezane slojeve života.

Zemlja između svjetova

Bosna i Hercegovina leži u jugoistočnoj Evropi, u srcu zapadnog Balkana. Njene planine pripadaju Dinaridima, a doline otvaraju put prema Panoniji, Jadranu i unutrašnjosti Balkana. Takav položaj bio je i blagoslov i teret: kroz Bosnu su prolazili trgovački putovi, vojske, vjere, države i kulturni utjecaji. Ipak, prostor nije ostao samo prolaz. Iz dugog susreta različitih svjetova nastao je poseban bosanski način života.

Rijeke su prirodna kičma zemlje. Bosna, po kojoj je država dobila ime, teče od Vrela Bosne do Save. Una, Sana i Vrbas obilježavaju Krajinu; Drina istočnu Bosnu; Neretva Hercegovinu i put prema Jadranu. Gradovi su se dizali uz vodu, trgovišta uz prijelaze, a tvrđave na uzvišenjima koja su nadzirala doline.

Današnji puni naziv države, Bosna i Hercegovina, u sebi nosi dvije historijske oblasti. Ime Bosna mnogo je starije od naziva Hercegovina. Hercegovina je dobila ime po tituli hercega koju je u 15. stoljeću nosio moćni bosanski velikaš Stjepan Vukčić Kosača. Njegova zemlja počela se nazivati hercegovom zemljom, a zatim Hercegovinom. To nije bila država potpuno odvojena od bosanske historije, nego južni prostor čija se posebnost razvijala unutar širih bosanskih i regionalnih odnosa.

BOSNA I HERCEGOVINA U NEKOLIKO PODATAKA	
Površina	51.209,2 km ²
Glavni grad	Sarajevo
Najviši vrh	Maglić, 2.386 m
Izlaz na more	oko 21 km kod Neuma
Posljednji popis	3.531.159 stanovnika, 2013.
Susjedne države	Hrvatska, Srbija i Crna Gora

Koliko je stara Bosna?

Najraniji poznati pisani spomen Bosne nalazi se u djelu bizantskog cara Konstantina VII Porfirogeneta, nastalom sredinom 10. stoljeća. U njemu se Bosna pojavljuje kao određeni politički i prostorni pojam. Taj zapis ne znači da je Bosna tada odjednom nastala; on samo pokazuje trenutak kada je ušla u sačuvane pisane izvore. Arheološki tragovi potvrđuju mnogo stariji život: prahistorijska naselja, ilirske zajednice, rimske ceste, utvrde i ranokršćanske bazilike.

Ime zemlje najvjerovatnije je povezano s rijekom Bosnom, ali konačno porijeklo riječi nije potpuno razjašnjeno. Upravo ta neizvjesnost podsjeća da historija nije zbirka lijepih legendi, nego razgovor između izvora, arheologije, jezika i razboritog tumačenja.

Bosna je kroz stoljeća mijenjala granice i državne oblike, ali je njeno ime opstajalo: kao banovina, kraljevina, osmanski sandžak i ejalet, austrougarska zemlja, jugoslavenska republika i savremena nezavisna država. Ta upornost imena jedna je od najvažnijih niti bosanske državnosti.

2

BANOVINA BOSNA

Od prvog zapisa do Kulina bana

Srednjovjekovna Bosna rasla je između jačih susjeda, ali je upravo u tom pritisku razvila vlastitu političku jezgru, vladarsku tradiciju i osjećaj posebnosti.

Banovi i učvršćivanje države

U ranom srednjem vijeku vlast nad bosanskim prostorom mijenjala se i preplitala. Bizant, Ugarska i susjedne južnoslavenske zemlje pokušavali su širiti utjecaj, ali se domaća vlast postepeno učvršćivala. Vladari su nosili titulu bana, a njihova moć zavisila je od sposobnosti da povežu velikaške porodice, rudarske krajeve, trgovačke putove i odnose s Dubrovnikom.

Najpoznatiji rani bosanski vladar bio je Kulin ban, koji je vladao približno od 1180. do 1204. godine. Narodno pamćenje sačuvalo je izraz 'od Kulina bana i dobrih dana', ali njegov značaj nije samo legendaran. U njegovo vrijeme Bosna se pojavljuje kao dovoljno uređena zemlja da sklapa trgovačke sporazume i vodi vlastitu kancelariju.

Povelja koja govori kroz osam stoljeća

Povelja Kulina bana izdata je Dubrovčanima 29. augusta 1189. godine. Njome se uređuje sloboda trgovine i sigurnost dubrovačkih trgovaca u Bosni. Kratak dokument otkriva mnogo: postojanje bosanskog vladara, državne kancelarije, teritorija, službenika i međunarodnih odnosa. Zbog toga Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine Povelju opisuje kao prvorazredni izvor za historiju bosanske države i jezika.

Povelja je pisana u dvije jezičke i pismovne tradicije, a domaći dio bosanskom ćirilicom, koju će kasniji istraživači često nazivati bosančicom. Ne treba od jednog dokumenta praviti dokaz za svaku savremenu raspravu o naciji i jeziku. Njegova stvarna snaga je dovoljna: krajem 12. stoljeća Bosna je imala političku volju i pismenost potrebnu za uređivanje odnosa sa susjedima.

Kulinovo doba nije bilo bez opasnosti. Crkvene i političke optužbe za krivovjerje davale su vanjskim silama izgovor za pritisak. Bilinopoljska izjava iz 1203. godine pokazuje kako su vjerska pitanja bila tijesno povezana s politikom. Bosanski vladari učili su opstajati između papstva, Ugarske, pravoslavnog istoka i vlastite velikaške ravnoteže.

Rudarstvo, trgovina i velikaši

U 13. i 14. stoljeću rastu rudarska središta poput Srebrenice, Fojnice, Kreševa i Olova. Srebro, olovo, željezo i druga bogatstva povezivala su Bosnu s Dubrovnikom i širim evropskim tržištem. U zemlju dolaze rudari i trgovci, a domaći velikaši jačaju. Novac, carine i trgovački ugovori omogućili su vladarima da grade složeniju državu.

Istovremeno, moć velikaških porodica bila je stalni izazov. Bosanski vladar nije upravljao kao savremena centralna vlast. Morao je pregovarati sa staleškim skupom, vlastelom i regionalnim gospodarima. Ta ravnoteža ponekad je širila državu, a ponekad je slabila pred vanjskim napadom.

3

USPON KOTROMANIĆA

Kraljevina Bosna i doba Tvrtka I

Kada je Tvrtko I Kotromanić 1377. okrunjen za kralja, Bosna je dostigla vrhunac srednjovjekovne političke moći.

Dinastija Kotromanića

Kotromanići su postali vodeća bosanska vladarska porodica. Ban Stjepan II Kotromanić u prvoj polovini 14. stoljeća znatno je proširio zemlju, posebno prema Humu i jadranskom zaleđu. U njegovo vrijeme ojačali su rudarstvo, trgovina i diplomatske veze. Tvrtko, njegov nasljednik iz iste dinastije, preuzeo je vlast 1353. kao mlad ban i prošao kroz pobune i unutrašnje sukobe prije nego što je učvrstio položaj.

Tvrtkova politika bila je spoj nasljednog prava, ratovanja, diplomatije i pažljivog korištenja rodbinskih veza. Nakon slabljenja susjednih država proširio je vlast na dijelove Podrinja, primorja i dalmatinskog zaleđa. Njegova država nije bila nacionalna država u današnjem smislu, nego srednjovjekovna monarhija sastavljena od zemalja, vlastelinskih posjeda i različitih političkih prava.

Krunidba 1377.

Godine 1377. Tvrtko je okrunjen za kralja. Tačan datum, mjesto i puni obred krunidbe predmet su naučnih rasprava, ali osnovna činjenica nije sporna: Bosanska banovina uzdignuta je u kraljevinu. Tvrtko je u titulaturi spajao bosansko nasljeđe s pravima koja je izvodio iz nemanjićke loze, pokazujući kako su srednjovjekovni vladari gradili legitimitet.

Za Tvrtkove vladavine Bosna je dosegla najveći teritorijalni opseg i postala važan činilac na istočnoj obali Jadrana. Osnovao je Novi, današnji Herceg Novi, kovao novac i razvijao trgovinu. Njegova smrt 1391. označila je kraj najstabilnijeg razdoblja kraljevine.

Kraljevski gradovi i velikaške kuće

Bobovac je bio jedno od glavnih sjedišta bosanskih kraljeva i mjesto čuvanja krune. Kraljeva Sutjeska, Visoko i Jajce također su imali ključne uloge. Arheološki ostaci govore o dvorovima, crkvama, radionicama i životu koji je bio mnogo složeniji od slike 'mračne' srednjovjekovne zemlje.

Poslije Tvrtka, prijestolje se često mijenjalo, a velikaši Hranići-Kosače, Pavlovići, Hrvatinići i drugi vodili su vlastite politike. Ugarski pritisak, unutrašnja podjela i osmansko napredovanje stvarali su sve težu situaciju. Ipak, kraljevina je opstala još više od sedamdeset godina nakon Tvrtkove smrti.

Posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević pogubljen je 1463. nakon osmanskog osvajanja središta kraljevine. Bosanska državna vlast tada je slomljena, ali svi dijelovi zemlje nisu pali istog dana. Hercegovačke oblasti osvajane su postepeno do kraja 15. stoljeća. Historijski prijelomi skoro nikada nisu jedna tačka; oni su proces.

4

DUHOVNI I KAMENI TRAGOVİ

Vjera, Crkva bosanska i stećci

Srednjovjekovna Bosna bila je prostor dodira katoličanstva, pravoslavlja i posebne Crkve bosanske. Njena vjerska slika ne može se pošteno svesti na jednu jednostavnu priču.

Crkva bosanska bez mitova

Crkva bosanska djelovala je od približno sredine 13. do 15. stoljeća. Njeni pripadnici u izvorima se nazivaju krstjanima, a starješina djedom. Vanjski crkveni centri često su je optuživali za herezu. Starija historiografija poistovjećivala ju je s bogumilstvom, dok su novija istraživanja pokazala da su njena organizacija, učenje i odnos prema drugim crkvama složeniji nego što je ranije zamišljano.

Važno je priznati granice znanja. Sačuvano je premalo domaćih teoloških tekstova da bi se svako pitanje zatvorilo. Zato nije ozbiljno tvrditi da su svi stanovnici srednjovjekovne Bosne pripadali jednoj crkvi, niti da su svi njeni pripadnici poslije automatski prešli na islam. U Bosni su djelovale katoličke strukture i franjevci, pravoslavne zajednice u pojedinim oblastima te Crkva bosanska, često u isto vrijeme.

Stećci - knjige od kamena

Stećci su monumentalni nadgrobni spomenici koji se pojavljuju od 12. do 16. stoljeća. Najviše ih je sačuvano u Bosni i Hercegovini, a ima ih i u susjednim zemljama. Oblikovani su kao ploče, sanduci, sljemenjaci i stupovi. Na njima se nalaze križevi, polumjeseci, rozete, ruke, štitovi, mačevi, lov, ples i svakodnevni prizori.

Natpisi na stećcima često počinju riječima 'Ase leži'. Oni govore o imenu pokojnika, rodu, zemlji, smrti i prolaznosti. U kratkim rečenicama sačuvan je ljudski glas: ponos, žalost, upozorenje prolazniku i svijest da će i on jednom leći u zemlju.

Stećke nisu koristili samo pripadnici jedne vjerske zajednice. Arheologija i natpisi povezuju ih s različitim kršćanskim sredinama i društvenim slojevima. Njihova posebnost je upravo regionalna kultura koja je nadživjela granice crkvenih institucija. UNESCO je 2016. na Listu svjetske baštine upisao 28 nekropola u četiri države, od kojih se 20 nalazi u Bosni i Hercegovini.

Pismenost i bosančica

Bosanska srednjovjekovna kancelarija koristila je latinicu i ćirilčku pismenost. Posebni oblici ćirilice, danas često objedinjeni nazivom bosančica, vidljivi su u poveljama, pismima i natpisima. Pismo se mijenjalo kroz vrijeme i nije pripadalo samo jednoj današnjoj naciji. Ono je dio zajedničke dokumentarne baštine Bosne i šireg prostora.

Rukopisi poput Hvalovog zbornika svjedoče o visokoj vještini pisara i iluminatora. Srednjovjekovna Bosna nije ostavila ogromne arhive, a ratovi, požari i odnošenje dokumenata dodatno su osiromašili fond. Zato je svaki sačuvani rukopis dragocjen komadić velike slike.

DRUGI DIO

Osmansko doba i preobražaj zemlje

Svako razdoblje mijenja Bosnu, ali nijedno ne briše sve
što je bilo prije njega.

5

1463. I POSLIJE

Osmansko osvajanje i početak novog doba

Pad kraljevine bio je težak lom, ali život Bosne nije prestao. U osmanskom poretku promijenile su se vlast, vojska, gradovi, zemlja i vjerska slika.

Osvajanje kao proces

Osmansko Carstvo desetljećima je prije 1463. prodiralo u bosanski prostor, sklapalo saveze, uzimalo danak i koristilo unutrašnje sukobe. Kada je sultan Mehmed II osvojio središnji dio kraljevine, bosanski politički vrh brzo se raspao. Ipak, pojedine tvrđave i južne oblasti pružale su otpor još godinama. Bihać je pod osmansku vlast pao tek 1592, što pokazuje koliko je dugo trajalo konačno oblikovanje granice.

Novi poredak organizirao je zemlju kroz sandžake, nahije, kadiluke i timare. Bosansko ime nije nestalo. Bosanski sandžak osnovan je ubrzo nakon osvajanja, a 1580. uspostavljen je Bosanski ejalet, velika pokrajina čije su granice u pojedinim razdobljima prelazile današnje granice Bosne i Hercegovine.

Širenje islama

Islamizacija Bosne bila je postepen proces koji je trajao generacijama. Nije se dogodila jednim naređenjem niti se može objasniti samo jednim razlogom. Na odluke ljudi utjecali su vjera, društveni položaj, porezi, gradski život, veze s državnom službom, porodične prilike i lokalne promjene. Neki su prelazili na islam, drugi su ostajali katolici ili pravoslavci, a konfesionalna karta mijenjala se i zbog migracija i ratova.

Tvrdnja da su svi pripadnici Crkve bosanske odmah postali muslimani nije potvrđena izvorima. Jednako je pogrešno širenje islama opisivati samo kao masovno nasilno prevođenje. Osmanski poredak muslimanima je davao puniji politički status, dok su kršćani imali zaštićen, ali neravnopravan položaj i posebne porezne obaveze. Bilo je pritisaka, nepravdi i lokalnog nasilja, ali i dugih razdoblja svakodnevnog suživota.

Ahdnama i franjevci

Predaja i sačuvani dokumenti posebno mjesto daju Ahdnami sultana Mehmeda II fra Anđelu Zvizdoviću iz 1463. Njome je franjevcima potvrđena sigurnost i mogućnost djelovanja. Dokument nije savremena povelja o jednakim građanskim pravima, ali pokazuje osmansku praksu uređivanja statusa vjerskih zajednica.

Franjevci su ostali važni čuvari katoličkog života i pismenosti, pravoslavne eparhije obnavljale su se i širile, a islamske ustanove postale su stubovi novih gradskih sredina. Bosna se nije pretvorila u prostor jedne vjere, nego u zemlju u kojoj su različite zajednice živjele pod istom carskom vlašću, s različitim pravima i obavezama.

Ljudi porijeklom iz Bosne također su dospijevali u vojnu, upravnu, učenu i umjetničku elitu Carstva. Među njima su bili veziri, namjesnici, pjesnici i graditelji. Njihov uspon ne briše prisilu devširme ni bol porodica koje su gubile djecu: ista ustanova mogla je pojedinca uzdići, a porodici značiti trajni rastanak.

6

ŽIVOT OSMANSKE BOSNE

Gradovi, vakufi, znanje i bosanski islam

Džamija, čaršija, most, han, hamam, mekteb i vakuf zajedno su oblikovali novi gradski pejzaž. Ali bosanski grad nije bio preslikan Istanbul: imao je vlastitu mjeru i domaći izraz.

Kako nastaje grad

U osmanskome dobu mnogi stari trgovi dobijaju novi oblik, a razvijaju se Sarajevo, Mostar, Banja Luka, Travnik, Foča, Višegrad, Tuzla i brojna manja mjesta. U središtu privrednog života bila je čaršija, podijeljena prema zanatima. Mahale su se razvijale oko bogomolja i česmi, a kuće su čuvale privatnost avlije i bašče.

Vakuf je bio trajno dobro ostavljeno u vjerske i općekorisne svrhe. Vakufi su gradili džamije, škole, mostove, česme, imarete, hamame, hanove i dućane čiji je prihod održavao ustanove. Naučna istraživanja osmanskih gradova pokazuju da se njihov razvoj ne može razumjeti bez zajedničke uloge države i vakufa.

Gazi Husrev-begovo Sarajevo

Gazi Husrev-beg, bosanski namjesnik u 16. stoljeću, ostavio je Sarajevu veliki vakuf. Njegov kompleks obuhvatao je džamiju, medresu, biblioteku, hanikah, imaret i trgovačke objekte. Prihodi od dućana, zemlje i drugih dobara omogućavali su da ustanove žive i poslije smrti vakifa.

Gazi Husrev-begova biblioteka vezuje svoj početak za 1537. godinu. Danas čuva više od deset hiljada rukopisnih jedinica s približno dvadeset hiljada tekstova iz islamskih nauka, filozofije,

logike, medicine, matematike, astronomije, književnosti i historije. UNESCO je zbirku 2017. uvrstio u međunarodni registar Pamćenje svijeta.

Bosanski islam

Islam u Bosni oblikovao se u okviru sunijske hanefijske pravne škole i maturidijske teološke tradicije, uz snažno prisustvo sufijskih redova. Džamija i mekteb bili su mjesta ibadeta i učenja, a tekije mjesta duhovnosti, gostoprimstva i društvenog života. Vjera se povezivala s domaćim jezikom, porodičnim običajima i osjećajem pripadnosti Bosni.

Bosanski muslimani razvili su prepoznatljivu kulturu ramazana, mukabela, iftara, bajrama, mevluda, dova i brige za komšiluk. Nisu svi običaji iste starosti niti svaki običaj ima isti vjerski status. Razlikovati vjeru od lokalne navike ne znači odbaciti tradiciju; znači razumjeti kako se vjera živi u konkretnom vremenu i mjestu.

Jezici i književnost

U obrazovanju i upravi koristili su se osmanski turski, arapski i perzijski, dok je narod govorio domaćim jezikom. Bosanski autori pisali su na više jezika, a razvila se i alhamijado književnost - bosanski tekstovi zapisani prilagođenim arapskim pismom, arebicom.

Muhamed Hevai Uskufi Bosnevi sastavio je 1631. stihovani bosansko-turski rječnik Makbul-i arif. Sačuvani prijepisi svjedoče da je autor svoj jezik nazivao bosanskim. Rječnik je dragocjen dokaz višejezičnog svijeta u kojem je domaći govor bio dovoljno važan da se objašnjava, rimuje i prenosi učenicima.

7

BOSNA NA GRANICI CARSTAVA

Krajina, kapetani i pokret za autonomiju

Od kraja 17. stoljeća Bosna postaje tvrda granica prema Habsburškom Carstvu i Mletačkoj Republici. Ratovi su mijenjali gradove, porodice i osjećaj da Bosna mora braniti vlastiti prostor.

Ratovi i migracije

Veliki ratovi između Osmanskog i Habsburškog Carstva donijeli su razaranja, epidemije i pomjeranje stanovništva. Godine 1697. vojska princa Eugena Savojskog prodrla je do Sarajeva i spalila velik dio grada. Muslimanske izbjeglice iz izgubljenih krajeva naseljavale su Bosnu, dok su druge zajednice također odlazile ili dolazile zavisno od rata i granice.

U pograničnim oblastima razvijene su kapetanije, teritorijalne vojne jedinice kojima su upravljale kapetanske porodice. Krajina je stvorila snažnu ratničku kulturu, ali svakodnevni život nije bio samo boj. Seljak, zanatlija, trgovac i imam nosili su teret poreza, mobilizacije i nesigurne žetve.

Husein-kapetan Gradašćević

Početkom 19. stoljeća sultan Mahmud II pokušao je centralizirati i modernizirati Carstvo. Bosanski ajani i kapetani strahovali su od gubitka nasljedne moći, vojnog sistema i lokalne samostalnosti. Dodatno ih je pogodilo ustupanje pojedinih pograničnih područja Kneževini Srbiji.

Pokret iz 1831. predvodio je Husein-kapetan Gradašćević iz Gradačca. Njegove snage izvojevale su važne pobjede, a on je proglašen bosanskim vezirrom. Zahtjevi su uključivali široku autonomiju Bosne unutar Carstva. Pokret je poražen 1832. zbog osmanske protivofanzive i dubokih podjela među bosanskim i hercegovačkim prvacima.

Gradašćević je u narodnom pamćenju postao Zmaj od Bosne i simbol borbe za autonomiju. Historijski gledano, njegov pokret nije bio potpuno isti kao savremeni nacionalni pokret: u njemu su se miješali odbrana lokalnih privilegija, otpor reformama, strah za granice i osjećaj bosanske političke posebnosti.

Kraj starog poretka

Omer-paša Latas sredinom 19. stoljeća vojno je slomio moć mnogih bosanskih kapetana i begova. Centralna vlast ukinula je stare institucije, a Tanzimatske reforme nastojale su uvesti novu upravu, vojsku i formalno ravnopravniji status podanika. Promjene su bile spore i često nasilne.

Agrarno pitanje, porezi i odnosi između zemljoposjednika i seljaka ostali su izvor nezadovoljstva. Ustanak u Hercegovini 1875. prerastao je u veliku međunarodnu krizu. Kada su velike sile na Berlinskom kongresu 1878. dale Austro-Ugarskoj pravo da okupira Bosnu i Hercegovinu, završilo je više od četiri stoljeća osmanske vlasti.

TREĆI DIO

Bosna u modernom evropskom dobu

Svako razdoblje mijenja Bosnu, ali nijedno ne briše sve
što je bilo prije njega.

8

1878-1918.

**Austro-Ugarska:
okupacija, otpor i
modernizacija**

Austro-Ugarska je u Bosnu donijela novu administraciju, škole, željeznice i industriju, ali je došla kao okupaciona sila i nastojala zemlju uklopiti u interese Monarhije.

Ljeto 1878.

Stanovništvo nije mirno prihvatilo odluku velikih sila. U više gradova organiziran je oružani otpor austrougarskoj vojsci, posebno među muslimanima, ali uz učešće i drugih. Borbe su vođene kod Sarajeva, Maglaja, Tuzle, Livna i drugih mjesta. Tek nakon velikog vojnog angažmana Monarhija je uspostavila kontrolu.

Bosna i Hercegovina formalno je do 1908. ostala pod sultanovim suverenitetom, ali je stvarnu vlast imala Austro-Ugarska. Nova uprava zadržala je teritorijalnu cjelinu zemlje i vodila je preko zajedničkog ministarstva finansija, jer se austrijski i ugarski dio Monarhije nisu mogli dogovoriti kome bi pripala.

Promjene koje su se vidjele

Izgrađene su uskotračne željeznice, ceste, upravne zgrade, bolnice, škole, pošta, vodovodi i fabrike. Sarajevo je dobilo tramvaj, električnu rasvjetu i novu arhitekturu. Industrija drveta, rudarstvo i prerada duhana brzo su rasli. Uvedeni su moderniji katastar, sudstvo i administracija.

Modernizacija nije bila nesebičan poklon. Infrastruktura je služila i vojnom nadzoru, izvozu sirovina i privrednim potrebama Monarhije. Porezi, regrutacija i neriješeno agrarno pitanje izazivali su

nezadovoljstvo. Razvoj je bio stvaran, ali nejednak i kolonijalno usmjeren.

Muslimani pred novim svijetom

Za bosanske muslimane promjena vlasti bila je dubok potres: prvi put nakon stoljeća našli su se pod nemuslimanskim carem. Dio stanovništva iselio se prema Osmanskom Carstvu. Oni koji su ostali morali su izgraditi nove vjerske, školske i političke ustanove.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini dobila je posebnu organizaciju odvojenu od Istanbula, s reisul-ulemom na čelu. Borba za vjersko-prosvjetnu autonomiju pokazala je da se bošnjačka politika u novim okolnostima oslanjala na vakufe, škole, štampu i udruživanje, a ne samo na stare begovske strukture.

Kallay, bosanstvo i nacionalni pokreti

Upravitelj Benjamin Kallay pokušao je podsticati zajedničko bosanstvo kako bi suzbio srpski i hrvatski nacionalizam i vezao zemlju za Monarhiju. Politika nije stvorila jedinstvenu modernu naciju, ali je razdoblje otvorilo važne rasprave o bosanskoj pripadnosti, jeziku i političkoj posebnosti.

Razvijaju se političke organizacije Srba, muslimana i Hrvata, štampa i kulturna društva. Safvet-beg Bašagić, Edhem Mulabdić, Osman Nuri Hadžić i drugi stvaraju modernu bošnjačku književnu i društvenu scenu. Istovremeno, nacionalni programi susjednih zemalja sve jače Bosnu vide kao prostor vlastitog širenja.

Aneksija 1908.

Austro-Ugarska je 1908. formalno anektirala Bosnu i Hercegovinu. Aneksija je izazvala međunarodnu krizu. Godine 1910. zemlja je dobila ustav i Bosanski sabor, ali ograničena parlamentarna prava nisu dovodila u pitanje vrhovnu carsku vlast.

U Sarajevu je 28. juna 1914. Gavrilo Princip ubio austrougarskog prijestolonasljednika Franza Ferdinanda i Sofiju. Atentat je bio povod, a ne jedini uzrok Prvog svjetskog rata.

9

1914-1943.

Od Prvog svjetskog rata do ZAVNOBiH-a

U samo trideset godina Bosna i Hercegovina prošla je kroz svjetski rat, nestanak Carstva, centralističku monarhiju, podjelu teritorija i novi, još strašniji rat.

Bosanci u Velikom ratu

Stanovnici Bosne i Hercegovine mobilizirani su u austrougarsku vojsku i ratovali na dalekim frontovima. Bosanskohercegovačke jedinice stekle su glas izdržljivih vojnika, ali iza vojne slike stajale su hiljade poginulih, ranjenih i osiromašenih porodica. U zemlji su vladali nestašica, represija i sumnjičenje političkih protivnika.

Nakon sloma Austro-Ugarske 1918. Bosna i Hercegovina ušla je u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevinu Jugoslaviju. Nije dobila položaj ravnopravne federalne jedinice. Centralizam, agrarna reforma i nacionalna nadmetanja snažno su utjecali na muslimansko stanovništvo i vlasničke odnose.

Politička borba za cjelinu Bosne

Jugoslavenska muslimanska organizacija, predvođena Mehmedom Spahom, bila je glavna politička snaga bosanskih muslimana. Nastojala je zaštititi vjerska i imovinska prava te teritorijalnu cjelinu Bosne i Hercegovine. Vidovdanski ustav iz 1921. sačuvao je postojeće granice upravnih oblasti u Bosni, što je u političkom pamćenju ostalo poznato kao 'turski paragraf'.

Kraljeva diktatura 1929. podijelila je Jugoslaviju na banovine koje su namjerno presijecale historijske granice Bosne i Hercegovine.

Sporazum Cvetković-Maček iz 1939. dodatno je podijelio bosanskohercegovačke krajeve između planiranih političkih cjelina. Bosna je tretirana kao prostor dogovora drugih, a ne kao subjekt s vlastitim pravom.

Drugi svjetski rat

Nakon napada sila Osovine 1941. Bosna i Hercegovina uključena je u Nezavisnu Državu Hrvatsku, fašističku tvorevinu pod njemačkim i italijanskim pokroviteljstvom. Ustaški režim počinio je masovne zločine nad Srbima, Jevrejima, Romima i političkim protivnicima. Četničke formacije počinile su masovne zločine nad Bošnjacima i Hrvatima, posebno u istočnoj Bosni i Sandžaku. Stradali su i civili u partizanskim odmazdama i drugim sukobima.

Bosanski muslimani nisu djelovali kao jedinstven blok. Neki su služili različitim vojskama, neki su pomagali komšijama, a dio uglednih ljudi potpisivao je muslimanske rezolucije kojima se osuđuju ustaški zločini i progoni. Velik broj ljudi priključio se Narodnooslobodilačkom pokretu, u kojem je antifašistička borba spojena s idejom obnove Bosne i Hercegovine kao posebne zemlje.

Mrkonjić Grad, 25. novembar 1943.

Prvo zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine održano je 25. novembra 1943. u Mrkonjić Gradu. ZAVNOBiH je obnovio državnost Bosne i Hercegovine u budućoj federalnoj Jugoslaviji. Historijski muzej BiH čuva zapisnike i odluke sa zasjedanja.

Poznata formula da Bosna i Hercegovina nije ni samo srpska, ni samo hrvatska, ni samo muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska, izražavala je načelo zajedničke domovine. Jezik tog vremena razlikuje se od današnjeg, ali poruka ostaje jasna: nijedna zajednica nema pravo prisvojiti cijelu Bosnu niti drugima osporiti pripadnost.

10**1945-1990.**

Socijalistička Bosna i Hercegovina

Poslije rata Bosna i Hercegovina postala je jedna od šest republika Jugoslavije. Razdoblje je donijelo obnovu, industriju i obrazovanje, ali i jednopartijsku vlast i ograničene slobode.

Od ruševina do fabrike

Zemlja je 1945. bila razorena i osiromašena. Socijalistička vlast pokrenula je nacionalizaciju, agrarnu reformu, masovno opismenjavanje i industrijalizaciju. Grade se rudnici, čeličane, hidroelektrane, putevi i nova gradska naselja. Zenica, Tuzla, Sarajevo, Mostar i Banja Luka postaju velika radna središta.

Mnogi ljudi sele iz sela u grad. Školovanje i zdravstvena zaštita postaju dostupniji, a žene ulaze u obrazovanje i rad u mnogo većem broju. Bosna i Hercegovina razvija snažnu namjensku industriju i velika preduzeća. Cijena ubrzanog razvoja bili su zagađenje, teški radni uvjeti i zavisnost cijelih gradova od jedne fabrike.

Vjera i država

Komunistička vlast bila je službeno sekularna i u prvim godinama oštro je ograničavala vjerske ustanove. Mnogi vakufi su oduzeti, vjerske škole zatvorene, a javna religioznost potisnuta. Kasnije su odnosi postali blaži, ali vjera nije imala slobodu i društveni položaj kakav ima u demokratskom poretku.

Porodice su ipak čuvale bajrame, slave, Božić, sahrane, svadbe i lokalne običaje. Religija je u nekim sredinama oslabila, a u drugima preživjela u privatnom životu. Bosanska kultura nastavila je biti

višekonfesionalna čak i kada je država naglašavala zajednički jugoslavenski identitet.

Priznanje nacionalnog imena Musliman

Bosanski muslimani dugo nisu imali jasno priznatu nacionalnu rubriku. Tokom 1960-ih i Ustavom iz 1974. učvršćeno je priznanje Muslimana, s velikim početnim slovom, kao jednog od naroda Jugoslavije. To je bio važan korak ravnopravnosti, ali je nacionalno ime ostalo vezano za vjerski pojam.

U akademiji, književnosti i kulturi jača interes za bošnjačku prošlost i bosanski jezik. Mak Dizdar vraća stećak u središte moderne poezije, Meša Selimović piše o vlasti, sumnji i čovjeku, a Ivo Andrićev književni svijet, uz sve rasprave koje izaziva, čini Bosnu vidljivom svjetskim čitaocima.

Vrhunac i kriza

Sarajevske Zimske olimpijske igre 1984. bile su simbol otvorenosti i samopouzdanja. Grad je ugostio sportiste i posjetioce iz cijelog svijeta. Vučko, olimpijska borilišta i slike snijega ostali su dio zajedničkog pamćenja.

Iza svečanosti rasla je ekonomska kriza: dug, inflacija, nezaposlenost i političko nepovjerenje. Nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. federalni sistem sve teže je rješavao sukobe. Krajem desetljeća nacionalističke politike u Jugoslaviji potiskuju ideju zajedničke države, a Bosna i Hercegovina ponovo se nalazi između suprotstavljenih projekata.

ČETVRTI DIO

Nezavisnost, rat i mir

Svako razdoblje mijenja Bosnu, ali nijedno ne briše sve
što je bilo prije njega.

11**1990-1992.****Put prema nezavisnosti**

Bosna i Hercegovina nije izašla iz Jugoslavije u mirnom vremenu. Odluka o nezavisnosti donesena je dok su se institucije zajedničke države raspadale, a susjedni rat već bjesnio.

Višestranački izbori i raspad Jugoslavije

Na prvim višestranačkim izborima 1990. pobijedile su nacionalne stranke Bošnjaka, Srba i Hrvata. Njihova početna saradnja brzo se raspala zbog suprotnih pogleda na budućnost Jugoslavije i Bosne i Hercegovine. Slovenija i Hrvatska proglasile su nezavisnost 1991, a rat u Hrvatskoj pokazao je da raspad neće biti miran.

Vodstvo bosanskih Srba uz podršku režima Slobodana Miloševića uspostavljalo je paralelne teritorijalne strukture i odbacivalo nezavisnu Bosnu i Hercegovinu. S druge strane, većina bošnjačkih i hrvatskih predstavnika smatrala je da Bosna ne može ostati u skraćenoj Jugoslaviji pod dominacijom Beograda.

Referendum

Referendum o nezavisnosti održan je 29. februara i 1. marta 1992. Pitanje je tražilo izjašnjavanje za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana i naroda. Većina bosanskih Srba bojkotovala je glasanje, dok je velika većina izašlih birača podržala nezavisnost.

Bosna i Hercegovina ubrzo je međunarodno priznata, a 22. maja 1992. primljena u Ujedinjene nacije. Pravno gledano, Republika

Bosna i Hercegovina postala je međunarodno priznata država. Na terenu su već postavljane barikade, napadani gradovi i zauzimate institucije.

Šta znači kontinuitet države

Nezavisnost 1992. nije značila da je Bosna prvi put stvorena. Savremena Republika oslanjala se na republičke granice i državnost obnovljenu u ZAVNOBiH-u, a dublje historijsko pamćenje sezalo je do srednjovjekovne države. Promijenio se međunarodni status: dotadašnja jugoslavenska republika postala je suverena država.

Dan nezavisnosti obilježava se 1. marta. Kao i drugi važni datumi u podijeljenom društvu, ne prihvata se jednako u cijeloj zemlji. Ipak, rezultat referenduma, međunarodno priznanje i članstvo u Ujedinjenim nacijama ostaju historijske i pravne činjenice.

12

OPSADE, PROGONI I OTPOR

Rat 1992-1995. i odbrana Bosne

Rat u Bosni i Hercegovini bio je borba za teritoriju i karakter države, ali je za civile prije svega značio opsadu, protjerivanje, logore, glad, silovanje, gubitak doma i smrt.

Rat koji nije bio samo unutrašnji

Sukob je imao i unutrašnju i međunarodnu dimenziju. Vojska Republike Srpske naslijedila je znatan dio ljudstva, naoružanja i struktura Jugoslavenske narodne armije te je imala snažnu podršku iz Srbije. Hrvatska politika i vojne strukture bile su duboko uključene u dijelove rata, posebno kroz Hrvatsko vijeće obrane i projekt Herceg-Bosne. Armija Republike Bosne i Hercegovine izrasla je iz Teritorijalne odbrane, policije, Patriotske lige i dobrovoljaca koji su branili međunarodno priznatu državu.

U početku slabo naoružana i pod međunarodnim embargom, Armija RBiH postepeno se organizirala u korpuse i brigade. U njenim redovima većinu su činili Bošnjaci, ali su se za cjelovitu Bosnu i Hercegovinu borili i ljudi drugih identiteta. Odbrana države bila je istovremeno vojna borba i pokušaj očuvanja ideje da Bosna pripada svim njenim građanima.

Etničko čišćenje i logori

Na velikim područjima provedene su kampanje progona nesrpskog stanovništva: ubistva, zatočenja, mučenja, seksualno nasilje, rušenje vjerskih objekata i prisilna preseljenja. Prijedor, Foča, Višegrad, Zvornik, Bratunac, Vlasenica i brojna druga mjesta postala su simboli sistematskih zločina. Međunarodni sudovi utvrdili su odgovornost mnogih političkih i vojnih vođa.

U ratu su zločine počinile i jedinice HVO-a i Armije RBiH. Poštovanje svake nevine žrtve nije izjednačavanje politika, obima ili ciljeva. Naprotiv, ozbiljna historija utvrđuje svakog počinioca, svaku žrtvu i širi plan u kojem se zločin dogodio.

Sarajevo pod opsadom

Sarajevo je gotovo četiri godine bilo izloženo granatiranju i snajperskoj vatri s položaja Vojske Republike Srpske. Građani su živjeli bez dovoljno vode, struje, hrane i grijanja. Trčali su preko raskrsnica, cijepali namještaj za ogrjev, učili u podrumima i održavali koncerte i predstave kao oblik otpora.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju osudio je komandante zbog kampanje snajperskog i artiljerijskog terora nad civilima Sarajeva. Opsada nije bila samo vojni obruč. Bila je pokušaj da se svakodnevnim strahom slomi grad koji je predstavljao ideju zajedničkog života.

Bošnjačko-hrvatski sukob i Washingtonski sporazum

Savezništvo Armije RBiH i HVO-a raspalo se u dijelovima zemlje 1993. Teške borbe i zločini pogodili su srednju Bosnu i Hercegovinu. Mostar je podijeljen, Stari most srušen, a civili zatvarani i protjerivani. Washingtonski sporazum u martu 1994. okončao je taj sukob i stvorio Federaciju Bosne i Hercegovine.

Obnovljeno savezništvo i vojne operacije 1995. promijenili su odnos snaga. Nakon novih masakara u Sarajevu NATO je izveo zračne udare na položaje VRS. Diplomatski pregovori zatim su doveli do Daytonu.

13

JULI 1995.

Srebrenica: genocid i obaveza pamćenja

Srebrenica nije tema za političko nadvikivanje. Ona je mjesto ubijenih ljudi, preživjelih porodica, masovnih grobnica i sudski utvrđenog genocida.

Pad zaštićene zone

Srebrenica je tokom rata bila opkoljena enklava u istočnoj Bosni, pretrpana izbjeglicama iz okolnih mjesta. Ujedinjene nacije proglasile su je zaštićenom zonom, ali međunarodne snage nisu spriječile njen pad u julu 1995. Jedinice Vojske Republike Srpske pod komandom Ratka Mladića ušle su u enklavu.

Žene, djeca i stariji prisilno su odvojeni i protjerani. Muškarci i dječaci zarobljavani su u Potočarima ili tokom pokušaja proboja kroz šumu. Hiljade su sistematski pogubljene na više lokacija, a tijela zakopavana u masovne grobnice. Posmrtni ostaci kasnije su premješteni u sekundarne grobnice kako bi se prikrio zločin.

Sudski utvrđena istina

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju i Međunarodni sud pravde utvrdili su da je u Srebrenici počinjen genocid. Ujedinjene nacije navode više od osam hiljada ubijenih bošnjačkih muškaraca i dječaka. Presude nisu stvar mišljenja: one se zasnivaju na dokumentima, svjedočenjima, forenzičkim nalazima, presretnutim razgovorima i komandnim vezama.

Ratko Mladić i Radovan Karadžić pravosnažno su osuđeni na doživotni zatvor, između ostalog i za genocid u Srebrenici. Brojni

drugi oficiri i dužnosnici također su osuđeni. Individualna krivična odgovornost ne znači kolektivnu krivicu cijelog naroda. Upravo zato poricanje nije zaštita naroda; ono je zaštita zločinca od istine.

Majke, nišani i imena

Memorijalni centar Srebrenica-Potočari čuva mezarje, lične predmete, svjedočenja i dokumente. Svakog 11. jula ukopavaju se novoidentificirane žrtve. Ponekad se dijelovi iste osobe nalaze u više grobnica, što pokazuje razmjere pokušaja prikrivanja.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija proglasila je 11. juli Međunarodnim danom sjećanja i obilježavanja genocida u Srebrenici 1995. Pamćenje nije osveta. Njegov smisao je dostojanstvo žrtava, borba protiv poricanja i upozorenje šta se dogodi kada se propaganda, dehumanizacija i nekažnjavanje spoje s vojnom silom.

Kako govoriti mladima

Djeci i mladima treba govoriti istinito, prema njihovoj dobi, bez slika koje ih mogu traumatizirati i bez usađivanja mržnje. Treba im objasniti da zločin ima počinioc i žrtve, da sud utvrđuje odgovornost i da nijedno dijete nije krivo za prezime ili narod u kojem je rođeno.

Najdublja počast žrtvama je društvo u kojem se nikome ne osporava ljudskost. Sjećanje koje vodi pravdi i saosjećanju jače je od sjećanja koje se koristi za novu mržnju.

14

OD 1995. DO DANAS

Daytonski mir i savremena država

Dayton je zaustavio rat i sačuvao međunarodnopravni kontinuitet Bosne i Hercegovine. Istovremeno je stvorio složen sistem koji mir čuva lakše nego što državi omogućava da brzo odlučuje.

Sporazum koji je zaustavio oružje

Opći okvirni sporazum za mir parafiran je u Daytonu 21. novembra, a potpisan u Parizu 14. decembra 1995. Njime su potvrđeni suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine. Ustav države nalazi se u Aneksu 4 Sporazuma.

Bosna i Hercegovina sastoji se od Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, dok Brčko ima položaj distrikta pod suverenitetom države. Federacija je podijeljena na deset kantona. Državne institucije uključuju Parlamentarnu skupštinu, tročlano Predsjedništvo, Vijeće ministara, Ustavni sud i druge organe.

Mir i povratak

Aneks 7 garantirao je izbjeglicama i raseljenim osobama pravo na povratak i povrat imovine. Stotine hiljada ljudi vratile su kuće ili imovinu, ali mnoge prijeratne zajednice nikada nisu potpuno obnovljene. Demografske posljedice progona i rata ostale su duboke.

Obnova mostova, džamija, crkava, škola i kuća bila je vidljiva. Teže je bilo obnoviti povjerenje. Ratne presude, nestale osobe, podijeljeno obrazovanje i različite kulture sjećanja i dalje određuju politički život.

Snaga i slabost Dayton

Sistem široko štiti kolektivne interese konstitutivnih naroda, ali često omogućava blokade. Građani koji ne pripadaju konstitutivnim narodima ili žive na 'pogrešnom' području nemaju jednaka prava kandidature za neke najviše funkcije, što je Evropski sud za ljudska prava utvrdio u više presuda.

Razgovor o promjeni sistema mora istovremeno čuvati mir, ravnopravnost i funkcionalnost države. Jednostavna rješenja uglavnom prikrivaju teške posljedice. Bosni je potrebna država u kojoj se identitet ne ukida, ali ni koristi kao dozvola za trajnu diskriminaciju ili blokadu.

Evropski put i budućnost

Bosna i Hercegovina podnijela je zahtjev za članstvo u Evropskoj uniji 2016, status kandidata dobila 2022, a Evropsko vijeće je u martu 2024. odlučilo otvoriti pristupne pregovore. Do sredine 2026. sljedeći praktični koraci i dalje su zavisili od ispunjavanja reformskih uvjeta.

Evropski put nije zamjena za domaću odgovornost. Uređeno sudstvo, obrazovanje bez diskriminacije, zaštita prirode, radna mjesta i borba protiv korupcije potrebni su građanima i bez članstva u bilo kojem savezu.

PETI DIO

Narod, kultura i pamćenje

Svako razdoblje mijenja Bosnu, ali nijedno ne briše sve
što je bilo prije njega.

15

IME, JEZIK, VJERA I DOMOVINA

Ko su Bošnjaci?

Bošnjaci su južnoslavenski narod čija je matična domovina Bosna i Hercegovina. Njihov identitet oblikovali su bosanska zemlja, historijsko iskustvo, bosanski jezik, islamska tradicija i moderna nacionalna svijest.

Od Bošnjana do modernih Bošnjaka

U srednjovjekovnim izvorima pojavljuje se naziv Bošnjani, posebno kao politička i staleška oznaka ljudi bosanske države. Taj pojam nije potpuno isti kao današnja moderna nacija. Nacije u savremenom smislu oblikuju se mnogo kasnije, kroz štampu, škole, političke pokrete i masovnu kulturu.

U osmanskom dobu nazivi Bošnjak i Bosnali označavali su porijeklo iz Bosne i koristili su se u različitim sredinama. Među muslimanskim stanovništvom bosansko ime imalo je snažan zavičajni i politički sadržaj. Tokom 19. i 20. stoljeća, pod pritiskom susjednih nacionalnih programa i promjenjivih država, muslimani Bosne tražili su način da jasno imenuju vlastitu pripadnost.

Musliman kao nacionalno ime

U socijalističkoj Jugoslaviji priznato je nacionalno ime Musliman. Ono je omogućilo političko i statističko priznanje naroda koji nije želio biti prisilno ubrojan u Srbe ili Hrvate. Ipak, isti izraz označavao je i vjernika, pa nacionalni identitet nije bio jasno vezan za historijsko ime zemlje.

Na Bošnjačkom saboru u Sarajevu u septembru 1993. vraćeno je nacionalno ime Bošnjak, a potvrđen je naziv bosanski jezik. Odluka nije stvorila narod preko noći; ona je savremenim imenom izrazila duže historijsko iskustvo.

Bošnjak i Bosanac

Bošnjak je nacionalno ime. Bosanac, odnosno Bosanac i Hercegovac, može biti regionalna, državna ili građanska pripadnost svakog čovjeka vezanog za Bosnu i Hercegovinu, bez obzira na narod i vjeru. Jedan čovjek može biti i Bošnjak i Bosanac; pojmovi se ne moraju sukobljavati.

Bošnjaci većinom pripadaju islamu, ali nacionalna pripadnost nije mjera nečije pobožnosti. Među Bošnjacima ima duboko religioznih, kulturnih muslimana, agnostika i ateista. Poštovanje vjere i poštovanje slobode savjesti zajedno čuvaju dostojanstvo zajednice.

Bosanski jezik

Bosanski jezik pripada južnoslavenskoj skupini. Njegovo ime potvrđeno je u različitim historijskim izvorima, a govorna osnova dijeli mnogo toga sa susjednim standardnim jezicima. Sličnost ne ukida pravo na vlastito ime, kao što ni razlike ne opravdavaju stvaranje vještačkih zidova među ljudima.

Bosanska pismenost koristila je različita pisma: srednjovjekovnu ćirilicu i bosančicu, latinicu, arebicu, a u određenim razdobljima i standardnu ćirilicu. Bogatstvo pisama pokazuje kulturne slojeve zemlje. Danas je latinica najraširenija, ali poznavanje drugih pisama otvara vrata starim dokumentima.

Šta čuva narod

Narod ne čuvaju samo zastava i velike riječi. Čuvaju ga porodica, pošten odgoj, jezik, mezarja, arhivi, knjige, vakufi, pjesme, stari zanati i spremnost da se prizna istina. Porodično stablo i priča o jednom prezimenu mali su dio velike historije Bosne.

16

GRADOVI, PJESMA, HRANA I KOMŠILUK

Bosanska kultura: ono što se živi

Kultura nije samo ono što stoji u muzeju. Ona je način na koji se dočekuje gost, gradi kuća, izgovara riječ, pamti mrtvi, sprema kahva i pjeva o ljubavi.

Gradovi različitih slojeva

Sarajevo spaja osmansku čaršiju, austrougarske ulice, olimpijsko nasljeđe i ožiljke opsade. Mostar se prepoznaje po Starom mostu, ali i po susretu mediteranske i kontinentalne klime. Jajce čuva kraljevski grad, vodopad i zasjedanje AVNOJ-a. Travnik ima vezirske tragove i tvrđavu, a Banja Luka Ferhadiju, Kastel i aleje.

Bihać, Tuzla, Zenica, Foča, Stolac, Počitelj, Tešanj, Gradačac, Srebrenik i brojna manja mjesta imaju vlastite priče. Bosanska historija nije samo sarajevska. Ona živi u seoskom mezarju, porodičnoj kući, starom mostu preko potoka i prezimenu koje se selilo iz doline u dolinu.

Sevdalinka

Sevdalinka je gradska pjesma čežnje, ljubavi, ponosa i suzdržane boli. Nastala je kroz dug susret južnoslavenske usmene poezije i osmanskih muzičkih utjecaja. Pjeva se bez pratnje ili uz saz, harmoniku i druge instrumente. Njena snaga nije u glasnoći, nego u priči i osjećaju.

UNESCO je 2024. sevdalinku upisao na Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Na istoj listi iz Bosne i Hercegovine nalaze se i konjičko drvorezbarstvo, zmijanjski vez,

branje trave ive na Ozrenu, kosačka takmičenja na Kupresu i tradicija uzgoja lipicanaca.

Kuhinja kao historijski zapis

Bosanska kuhinja pamti osmanske, srednjoevropske, mediteranske i domaće seoske utjecaje. Pite, dolme, sogan-dolma, begova čorba, lonac, ćevapi, klepe, tufahije, hurmašice i baklava nisu samo recepti. Oni govore o trgovini, vjeri, klimi, porodičnom radu i gostoprimstvu.

Bosanska kahva ima svoj ritam: džezva, fildžan, rahatluk i razgovor koji se ne požuruje. Nije svaki običaj jedinstven samo Bosni, ali kombinacija, naziv i način življenja stvaraju prepoznatljiv domaći izraz.

UNESCO baština

Na Listi svjetske baštine nalaze se područje Starog mosta u Mostaru, most Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu, nekropole stećaka, dijelovi iskonskih bukovich šuma u okviru međunarodnog dobra i pećina Vjetrenica u Ravnom. Svako od tih mjesta pripada cijelom čovječanstvu, ali je odgovornost njihovog čuvanja prije svega na nama.

Baština nije samo razlog za ponos. Ona traži održavanje, stručno upravljanje i zaštitu od neplanske gradnje, krađe, politike i zaborava. Spomenik koji se koristi samo za fotografiju, a ne razumije, lako postaje prazna kulisa.

17

KAKO SE DOMOVINA ČUVA IZDALEKA

Dijaspora, porodica i budućnost Bosne

Milioni ljudi bosanskohercegovačkog porijekla žive izvan domovine. Udaljenost može oslabiti vezu, ali je može i pretvoriti u svjesnu odluku da se jezik, porodica i odgovornost prenose djeci.

Više valova iseljavanja

Ljudi su iz Bosne odlazili nakon 1878, između svjetskih ratova, kao radnici u zapadnu Evropu tokom socijalizma, kao izbjeglice 1990-ih i kao ekonomski migranti poslije rata. Zato dijaspora nije jedna generacija ni jedno iskustvo. Neko je otišao s ključem kuće u džepu, neko s ugovorom o radu, a neko je rođen u Zürichu, Beču, Malmöu, St. Louisu ili Sydneyu.

Dijaspora šalje novac, gradi kuće, pomaže porodicu i humanitarne projekte. Još važnije, može prenositi znanje, poslovne veze, demokratske navike i profesionalna iskustva. Veza s domovinom nije samo ljetni odmor i nekretnina; ona može biti trajna saradnja.

Jezik u kući

Djeca u dijaspori neće sačuvati bosanski jezik samo zato što ga roditelji vole. Potrebni su svakodnevni razgovor, knjige, priče, pjesme, dopunska škola i boravak s rodbinom. Greške ne treba ismijavati. Dijete koje traži riječ na dva jezika ne gubi identitet; ono gradi most, ali most treba redovno koristiti.

Najbolje porodične lekcije nisu dugi govori nego navike: nazvati nanu i djeda, zapisati porodičnu priču, obići mezar predaka, naučiti

gdje je selo, pročitati knjigu o Bosni i razumjeti zašto se obilježavaju 1. mart, 25. novembar i 11. juli.

Porodična historija kao dio državne historije

Matične knjige, nišani, gruntovni zapisi, stari ugovori, fotografije i sjećanja starijih mogu povezati generacije. Svaki izvor treba tačno označiti: ko ga je dao, kada je nastao i šta se iz njega zaista može zaključiti. Porodična priča postaje vjerodostojna tek kada razlikuje dokaz, vjerovatnoću i predanje.

Izrada porodičnog stabla nije samo ukras. Ona uči mlade da nisu počeli od sebe. Iza svakog imena stoje rad, selidba, bolest, ljubav, rat, vjera i odluka da porodica nastavi. Kada se porodično pamćenje spoji s razumijevanjem Bosne, prezime dobija širi dom.

Kakvu Bosnu vrijedi graditi

Budućnost ne može biti kopija prošlosti. Bosni trebaju snažne institucije, pošten rad, kvalitetne škole, zaštita rijeka i šuma, sigurna povratnička mjesta i politika koja mlade ne tjera da biraju između dostojanstva i odlaska.

Domoljublje se mjeri ponašanjem: plaćaš li pošteno radnika, bacaš li smeće u rijeku, koristiš li poznanstvo protiv zakona, poštuješ li tuđu bogomolju, učiš li dijete istini. Zastava je važan simbol, ali država živi od svakodnevne odgovornosti.

Bosna je preživjela carstva, podjele, ratove i progone jer su je ljudi iznova birali kao svoj dom. Njena budućnost neće se sačuvati sama. Čuvat će je oni koji znaju njenu historiju, vole je bez laži i grade je bez mržnje.

Velika vremenska linija Bosne

Ova vremenska linija služi kao brzi podsjetnik. Svaki datum je vrata prema mnogo široj priči.

sredina 10. stoljeća	Prvi poznati pisani spomen Bosne u djelu Konstantina VII Porfirogeneta.
1180-1204.	Približno vrijeme vladavine Kulina bana.
29. august 1189.	Povelja Kulina bana Dubrovčanima.
1203.	Bilinopoljska izjava i pritisak zbog vjerskih optužbi.
1322-1353.	Vladavina bana Stjepana II Kotromanića i širenje Bosne.
1353-1391.	Vladavina Tvrtka I Kotromanića.
1377.	Bosna postaje kraljevina; Tvrtko I okrunjen za kralja.
1463.	Osmansko osvajanje središta kraljevine i smrt Stjepana Tomaševića.
do 1480-ih	Postepeno osvajanje većeg dijela hercegovačkih oblasti.
1537.	Osnivanje Gazi Husrev-begove medrese i biblioteke.
1580.	Osnovan Bosanski ejalet.
1592.	Pad Bihaća pod osmansku vlast.
1631.	Uskufijev stihovani bosansko-turski rječnik Makbul-i arif.
1697.	Eugen Savojski prodire do Sarajeva i spaljuje grad.
1831-1832.	Pokret Husein-kapetana Gradaševića za autonomiju Bosne.
1850-1851.	Omer-paša Latas slama moć starog kapetanskog poretka.
1875-1878.	Ustanak u Hercegovini i velika istočna kriza.
1878.	Austro-Ugarska okupira Bosnu i Hercegovinu nakon Berlinskog kongresa.

Vremenska linija - nastavak

1908.	Austro-Ugarska formalno anektira Bosnu i Hercegovinu.
1910.	Zemaljski ustav i početak rada Bosanskog sabora.
28. juni 1914.	Sarajevski atentat i kriza koja vodi u Prvi svjetski rat.
1918.	Bosna ulazi u Kraljevstvo SHS.
1929.	Podjela Kraljevine Jugoslavije na banovine presijeca Bosnu.
1939.	Sporazum Cvetković-Maček dodatno dijeli bosanskohercegovački prostor.
1941-1945.	Drugi svjetski rat, okupacija, masovni zločini i antifašistički otpor.
25. novembar 1943.	Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a i obnova državnosti.
1945.	Bosna i Hercegovina postaje republika u federalnoj Jugoslaviji.
1960-e i 1970-e	Priznanje Muslimana kao nacionalne zajednice u Jugoslaviji.
1984.	Zimske olimpijske igre u Sarajevu.
29. 2. - 1. 3. 1992.	Referendum o nezavisnosti.
22. maj 1992.	Bosna i Hercegovina primljena u Ujedinjene nacije.
1992-1995.	Rat, opsade, progoni i odbrana Republike Bosne i Hercegovine.
juli 1995.	Genocid nad Bošnjacima Srebrenice.
14. decembar 1995.	Potpisan Daytonski mirovni sporazum u Parizu.
septembar 1993.	Bošnjački sabor vraća nacionalno ime Bošnjak.
2016.	Bosna i Hercegovina podnosi zahtjev za članstvo u EU.
2022.	Bosna i Hercegovina dobija status kandidata za članstvo u EU.
mart 2024.	Evropsko vijeće odlučuje otvoriti pristupne pregovore.

Mali rječnik historijskih pojmova

Ahdnama - vladarski dokument kojim se potvrđuju sigurnost, prava ili povlastice određenoj zajednici.

Ajani - lokalni uglednici i moćnici u Osmanskom Carstvu, posebno utjecajni u 18. i 19. stoljeću.

Alhamijado - književnost na domaćem jeziku pisana prilagođenim arapskim pismom.

Arebica - arapsko pismo prilagođeno glasovima bosanskog jezika.

Ban - vladarska titula u srednjovjekovnoj Bosni prije proglašenja kraljevine.

Bosančica - naziv koji se koristi za posebne oblike ćirilice u bosanskoj i regionalnoj pismenosti.

Bošnjak - nacionalno ime naroda čija je matična domovina Bosna i Hercegovina.

Čaršija - gradsko trgovačko i zanatsko središte.

Daytonski sporazum - mirovni sporazum iz 1995. koji je okončao rat i dao sadašnji ustavni okvir BiH.

Devširma - osmanska praksa odvođenja kršćanskih dječaka radi školovanja za vojnu ili državnu službu.

Dijaspورا - ljudi porijeklom iz određene zemlje koji trajno ili privremeno žive izvan nje.

Ejalet - velika upravna pokrajina Osmanskog Carstva.

Entitet - jedna od dvije ustavne teritorijalne jedinice Bosne i Hercegovine.

Genocid - djelo izvršeno s namjerom da se potpuno ili djelimično uništi nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa.

Herceg - vladarska titula iz koje je nastalo ime Hercegovina.

Kadiluk - područje pod nadležnošću kadije, sudije u osmanskome sistemu.

Kapetanija - pogranična vojno-upravna oblast u osmanskoj Bosni.

Konstitutivni narodi - ustavna kategorija Bošnjaka, Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini.

Krstjani - naziv za pripadnike Crkve bosanske u srednjovjekovnim izvorima.

Mahala - gradska stambena četvrt, često razvijena oko bogomolje ili česme.

Nacija - moderna politička i kulturna zajednica povezana imenom, pamćenjem, institucijama i osjećajem pripadnosti.

Referendum - neposredno glasanje građana o važnom državnom ili političkom pitanju.

Republika - oblik države u kojem vrhovna vlast nije nasljedna monarhija.

Sandžak - osmanska upravna oblast manja od ejaleta.

Stećak - regionalni srednjovjekovni monumentalni nadgrobni spomenik.

Suverenitet - vrhovna vlast države nad vlastitim teritorijem i nezavisnost u međunarodnim odnosima.

Timar - zemljišni prihod dodijeljen osmanskom konjaniku ili službeniku uz određene obaveze.

Vakuf - trajno dobro ostavljeno za vjerske, obrazovne, humanitarne ili druge općekorisne svrhe.

Vremenska linija - hronološki poredan pregled događaja i datuma.

ZAVNOBiH - Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine.

Kako dalje učiti o Bosni

Najbolji sljedeći korak je uzeti jednu ozbiljnu opću historiju, a zatim posebnu knjigu o razdoblju koje te najviše zanima. Upoređuj autore: nije problem kada se stručnjaci ne slažu, ako jasno pokazuju izvore i razloge.

Preporučena literatura

- **Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka**
Opća sinteza bošnjačke historije i političkog razvoja Bosne i Hercegovine.
- **Noel Malcolm, Bosnia: A Short History**
Kratka sinteza bosanske historije s pregledom ključnih historiografskih rasprava.
- **John V. A. Fine Jr., The Bosnian Church: A New Interpretation**
Klasična studija o Crkvi bosanskoj; čitati zajedno s kasnijim raspravama i kritikama.
- **John V. A. Fine Jr., The Late Medieval Balkans**
Širi regionalni okvir srednjovjekovne Bosne.
- **Mark Pinson (ur.), The Muslims of Bosnia-Herzegovina**
Razvoj bosanskih muslimana od srednjeg vijeka do raspada Jugoslavije.
- **Robert J. Donia i John V. A. Fine Jr., Bosnia and Herzegovina: A Tradition Betrayed**
Pregled bosanskohercegovačkog društva i sloma 1990-ih.
- **Ahmed S. Aličić, Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine**
Temeljna studija pokreta Husein-kapetana Gradašćevića.
- **Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine**
Zbornici o državnosti BiH, ZAVNOBiH-u, srednjovjekovnoj i modernoj historiji.
- **Gazi Husrev-begova biblioteka**
Rukopisna, vakufska i islamska kulturna baština Bosne i Hercegovine.
- **Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine**
Povelja Kulina bana, arheologija i srednjovjekovna baština.

Odabrani službeni i naučni izvori

Poveznice ispod vode na ustanove, sudske arhive i međunarodne registre korištene za provjeru datuma, baštine i pravnih činjenica. Naslovi su klikabilni u PDF-u.

1. [Zemaljski muzej BiH - Povelja Kulina bana](#)
2. [Muzej Bosanskog Kraljevstva - prvi spomen Bosne](#)
3. [ANUBiH - 75. godišnjica prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a](#)
4. [Historijski muzej BiH - arhivska građa ZAVNOBiH-a](#)
5. [Gazi Husrev-begova biblioteka - historijat](#)
6. [UNESCO - rukopisna zbirka Gazi Husrev-begove biblioteke](#)
7. [UNESCO - stećci](#)
8. [UNESCO - svjetska baština u Bosni i Hercegovini](#)
9. [UNESCO - sevdalinka](#)
10. [UNESCO - konjičko drvorezbarstvo](#)
11. [Agencija za statistiku BiH](#)
12. [Ujedinjene nacije - genocid u Srebrenici](#)
13. [IRMCT - rat u Bosni i sudski utvrđene činjenice](#)
14. [IRMCT - vremenska linija genocida u Srebrenici](#)
15. [Međunarodni sud pravde - BiH protiv Srbije i Crne Gore](#)
16. [OHR - Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks 4](#)
17. [Evropska komisija - Bosna i Hercegovina i pristupanje EU](#)

Napomena o brojevima stanovništva: posljednji državni popis proveden je 2013. godine. Zbog toga knjiga ne predstavlja novije procjene kao novi popisni rezultat.

Završna riječ

Bosna nije nasljedstvo koje se jednom primi i zauvijek posjeduje. Ona je emanet koji svaka generacija mora ponovo zaslužiti znanjem, pravdom i dobrim djelom.

Ako nakon ove knjige poželiš otvoriti staru povelju, posjetiti tvrđavu, pitati starijeg za porodičnu priču, naučiti dijete jednu sevdalinku ili upisati ime pretka uz tačan izvor, knjiga je ispunila svoju svrhu.

Neka ljubav prema Bosni bude mirna, obrazovana i postojana. Neka poštuje šehide i sve nevine žrtve, čuva vjeru bez prisile, narod bez oholosti i državu bez trgovine njenim dostojanstvom.

I neka porodice koje danas žive daleko od bosanskih rijeka znaju: domovina se može nositi u jeziku, sjećanju i djelu - ali se mora i upoznati. Čitajmo je zato pažljivo.

KRAJ

Bosna i Hercegovina • 2026.